

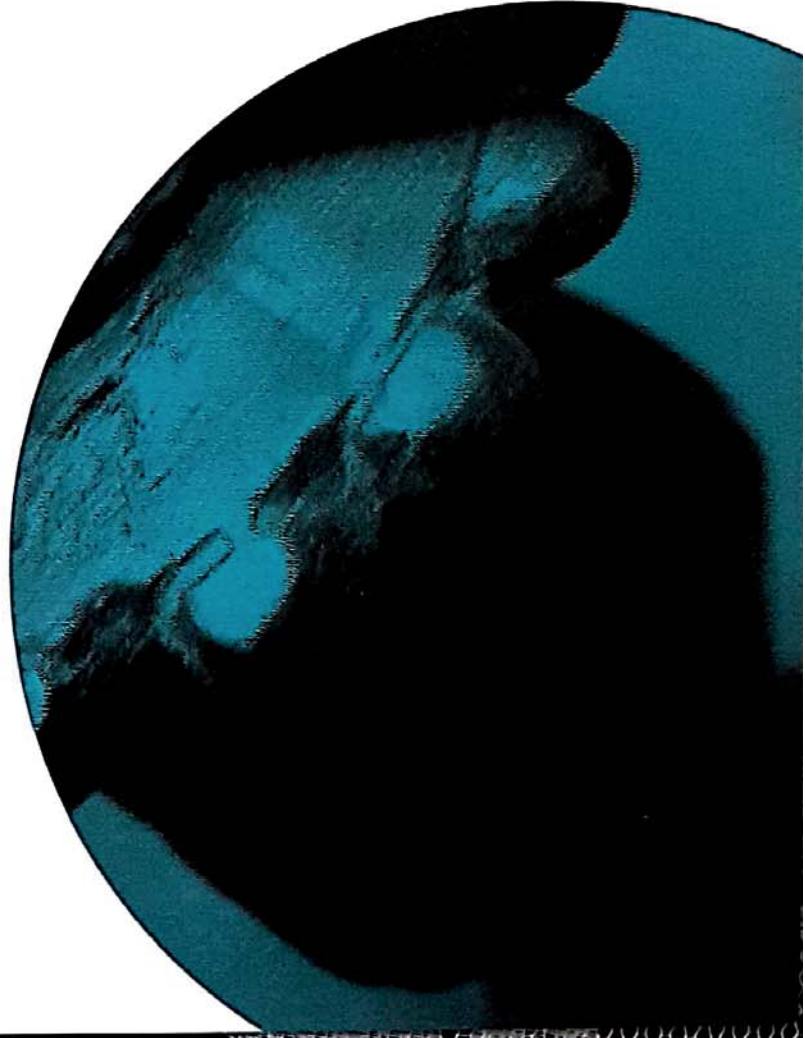
fıkıh ve tarih ilimlerini birlikte düşünmek: islam'da reform tartışmalarına bir bakış

Hasan UMUT

İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı (İSAR)

Ciddi bir fizik tahsili sonrası derinlikli bir kelam eğitimi almak isterdim. İleri seviye matematiksel modellerin dünyasında gezinirken yolumun mütekellimlerin yaptığı atom ve varlık tartışmalarına düşmesini hakikaten arzu ederdim. Bu tarz tecrübenin gönüllü takipçisi insan sayısı kaçtır bilmiyorum ama bu yolun yolcuları bundan ziyadesiyle istifade ediyorlardır kanımca. Benzer bir ihtiyacın on dokuzuncu yüzyıl sonrası İslam dünyasında hissedildiğini de biliyoruz. “Yeni Kelâm” tartışmaları diyebileceğimiz fikri hareketliliğin öncüleri, kelâmın varlık tasavvurumuzdaki önemi ile modern bilimlerle değişen veya genişleyen varlığın anlam ve bilgisini birlikte değerlendirmenin önemini çok iyi fark etmişlerdi. Mezkur tartışmaların içeriği ve seyri ayrı bir bahis konusu olsa da, hissedilen kaygı ve gösterilen niyet bugün için de geçerlidir gibi geliyor bana. Kuantum sonrası yeni bir zihni gerilim yaşamamızın tam vakti ve “fizikçi- kelâmcı”lara olan hürmetim bu nedenle de bir hayli büyüktür.

Benzer bir münasebeti fıkıh ve tarih için de düşünmüyor değilim. Örneğin ciddi bir fıkıh eğitimi sonrası tarih bilimine yönelip tarih yazımı tartışmalarının tabiri caizse dibine kadar girmek nasıl olur acaba? Bu durum fıkıh ve tarih ilimlerine bakışımıza nasıl bir

tesir yapar? İlim denilen kavram bir bütün ve bu yönüyle her ilmin bir başkası ile alakası var desek bile fıkıh ve tarih arasında ne derece güçlü bir yakınlık var diye akla soru gelebilir. Bu noktada aklımıza pek çok hem fakih hem de tarihçi zevat gelmekte. Örneğin Maliki fakih olan İbn Haldun'un, tarih ilmine kazandırdığı yeni boyutu düşününce fıkıh- tarih birlikteliğinin üzerinde durmaya degeceğini düşünüyorum. İbn Haldun'un tarihçilik tasavvurunda fikhî yönünün etkisinin olduğunu söyleyemez miyiz? Ya da fikhî bakışının "ilm-i umran"la yeni bir ufuk kazandığını?

Fıkıh- tarih ilişkisini aklıma düşüren örneklerle meseleyi açmama müsaade ediniz. Malum olduğu üzere on dokuzuncu yüzyılın sonlarında "İslamî reform" diye ifade edebileceğimiz tartışmalar yaşandı. Reform isteklilerinin dayanak noktalarından birisi artık yeni bir dönemde yaşadığımız ve geçmişten farklı bir tecrübe nedeni ile İslam'ın bugünün şartlarına göre yeniden yorumlanması gerektiği idi. Bu tartışmaların merkezinde ise fıkıh ve fıkıh usûlü vardı. Zira fıkıh İslam'ın hayatın bütününde pratiğe dökülen yönünü, fıkıh usûlü ise bu uygulamanın meşruiyetini temsil etmekteydi. Bu akıma karşı olanlar ise fikhin değişen şartları ihmal etmeyen yönü olduğunu kabul etmekle birlikte reform yanlılarının tasavvur ettikleri gibi bir durumun olduğunu düşünmüyorlardı ve bunu dinin vaz' ettiklerine muhalif bir tavır olarak görmekteydiler. "Tarihselcilik" etrafında dönen bu fikri hareketlilik günümüze kadar varlığını sürdürdü ve daha da sürdürmeye devam edecek gözüküyor.

Fıkıh ile de ilişkili bu sürecin tarihle ilgisi nedir peki? Daha doğrusu tarih yazımı ve tarih tasavvurumuzla ilişkisini sorguluyorum. Bu tartışmalarda dikkat çeken en önemli yönlerden birisi, "modern dönem" diye bir dönemin zımnın ya da alenen nev-i şahsına münhasır olarak kabul edilmesi yani bu dönemin tarihin diğer dönemlerinden farklı olduğu şeklindeki varsayımdır. Diğer bir deyişle Avrupa'da oluşturulan "modernlik" sabit bir gerçeklik olarak kabul edilip yeni ve bambaşka toplumsal, siyasal veya bilimsel örüntülerin ortaya çıktığı vurgulanıyordu. İşte reform tartışmalarında da "modernlik" genel geçer ve her daim kullanışlı bir kavram olarak görüldü ve İslâm bu sabite doğrultusunda yeni bir biçim kazanabilir fikrî ağırlık kazandı.

"Modern" kavramının hâlâ kullanışlı ve birçok meseleyi izah noktasında geçerli olduğunu kabul etmiyorum değilim. Modernite teorilerinin son birkaç yüzyılın

dünya tarihini anlamlandırmada tutarlı bir izah aracı olduğunu da söyleyebilirim. Fakat tartışmalara bugünden bakarken şu noktayı akıldan çıkarmamalıyız gibi geliyor bana: Modern kavramı bilhassa on dokuzuncu yüzyılda kurgulanan bir ifade. Daha da önemlisi Avrupa'nın kendi tarihini diğerlerinin tarihinden farklı ve özel kılmanın bir aracı modernlik kavramı. Kelimenin kendisinin uzun bir geçmişi olmasına karşın bugünkü anlam itibarıyla dünya tarihi açısından oldukça yeni bir ifade. Bu gerçekle bir hocamızın Avrupa'da on sekizinci yüzyıla kadar yazılan dünya tarihi kitaplarından örnekler göstermesi ile yüzleştiğimizde tam da içeriden gelen bir titreyiş vücudumuzu sarmıştı. Gördüğümüz örneklere bakılırsa Avrupa on sekizinci yüzyıla değin modernliği yani dünya tarihi açısından yeni ve önemli olanı Hazret-i Peygamber (SAV)'in doğumu ile başlatıyordu.

On dokuzuncu yüzyıl Müslüman mütefekkirlerinden o dönemde böylesi eleştirel bir bakış açısı geliştirmelerini beklemek hem hakkaniyete hem de tarihsel gerçekliğe uygun olmaz hiç kuşkusuz. Zira bizler bugün, senelerdir süren modernite eleştirisi sonucunda bugünkü fikrî noktadayız. Bununla birlikte bu tarihsel vakanın, şunu görmek açısından faydalı olduğunu düşünüyorum: Bir dönem gelebilir ve modern diye tavsif ettiğimiz dönem daha farklı ve güçlü kavramsallaştırmalarla yeniden değerlendirilebilir. İşte o zaman geçmişten günümüze yaşanan değişim fenomeni bugünkünden farklı mana kazanabilir ve bugünün dünden farklı daha doğrusu özel olduğuna yönelik zımnî ön kabulümüz tarumar olabilir. Örnek bağlamında çıkarabileceğimiz bir diğer sonuç da fıkıh ile ilgili. Gördüğümüz üzere fikhî bakış açısı aslında tarih tasavvur ve özgüveninden de bağımsız değil. Yani yaşanan değişimlere nasıl bir değer atfettiğimiz, fikhin değişime açık yönünü nasıl kullanacağımıza tesir edebilmekte. Nitekim bugün finanstan sosyal hayata kadar muhtelif alanlarda verilen pek çok fetvanın sorunlu görülmesinde günümüz hayatındaki şartların geçmişten ne derece farklı veya benzer olduğu sorusuna ilişkin fakihlerin verdiği cevapların farklılığı ile ilgili geliyor bana.

Yazımı sonlandırırken kıymetli bir hocamızın konuşmasında ifade ettiği bir cümleyi paylaşmak istiyorum. Zira bu söz sadece fıkıh ve tarih çalışmaları için değil hakikat denen bütünü anlamamıza vesile olacak bilgiyi elde etmek için gerekli çok disiplinli bakış açısını kazanmak hedefine yönelik de ilham verici: Arayan disiplinlere sığmaz. ■